

Antigone: Bir Ölü Üzerinden Siyaset, Meşruiyet ve Devlet

Antigone: Politics, Legitimacy, State, through a Dead Body

Mehmet ÖZGÜDEN

Asist. Prof., Çankırı Karatekin University, Department of Political Science and Public Administration, Çankırı, Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Çankırı Türkiye
Orcid: 0000-0003-1323-7675 | E-posta: mehmetozguden@karatekin.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Cite as/Atıf: Özgüden, M. (2024). Antigone: Politics, Legitimacy, State, through a Dead Body, *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 63, 132-143.

Özgüden, M. (2024). Antigone: Bir Ölü Üzerinden Siyaset, Meşruiyet ve Devlet, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 63, 132-143.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 30 January/Ocak 2024

Accepted/Kabul Tarihi: 09 March/Mart 2024

Published/Yayın Tarihi: 28 March/Mart 2024

Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart

Issue/Sayı: 63

Pages/Sayfa: 132-143

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Mehmet ÖZGÜDEN).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Antigone, “ölüm üzerinden” daha doğrusu “bir ölünün gömülüp gömülmemesi” üzerinden bir kadın ile bir kralın siyasal çatışmasını işleyen ve sayısız yoruma konu olan en ünlü tragedyalardan biridir. Sophokles'in yarattığı Antigone karakteri, toplumdaki dışlanmış konumu nedeniyle polise yönelik egemen bakış açısına karşı meydan okuyan aykırı bir kadını temsil eder. Buna karşın yeni kral olan Creon ise kendi kişisel iktidarı ile devletin iktidarını özdeşleştirerek polisin yazısız-geleneksel yasalarına karşı katı bir siyasal tavır sergileyen bir yöneticiyi temsil eder. Creon, vatan haini ilan ettiği Antigone'nin erkek kardeşinin cesedinin gömülmesini devletin çıkarlarını korumak adına yasaklayan bir yasa çıkarır. Sophokles, Creon'un yasağına karşı gelerek ne pahasına olursa olsun kardeşinin cesedinin gömmek isteyen Antigone karakteri aracılığıyla sivil itaatsizliğin temelleri yanında, devletin temellerini ve sınırlarını tartışma konusu yaparak yasaya ve devlete itaat yükümlülüğünün sınırlarını sorgulamıştır. Bu bağlamda Antigone yasanın doğası, siyaset ve siyasal yükümlülük hakkındaki temel soruları gündeme getiren siyasal bir oyundur. Bu makalenin amacı da bu tartışmaları ve soruları ele alarak analiz edebilmektir. Makalenin önemi ise Antigone tragedyasını, tarihsel, toplumsal, siyasal ve kültürel bağlamı ve arka planını da değinerek analiz edebilmektir.

Anahtar kelimeler: Antigone, Tragedy, Justice, Legitimacy, State.

Abstract

Abstract, Antigone is one of the most famous tragedies that deals with the political conflict between a woman and a king "over death" or rather over "whether or not a dead person should be buried" and is the subject of countless interpretations. The character of Antigone, created by Sophocles, represents a contrary woman who challenges the dominant view of the police due to her excluded position in society. On the other hand, Creon, the new king, represents a ruler who takes a strict political stance against the unwritten-traditional laws of the polis by identifying his personal power with the power of the state. Creon passes a law prohibiting the burial of the body of Antigone's brother, whom he declared a traitor, in order to protect the interests of the state. Through the character of Antigone, who defies Creon's ban and wants to bury her brother's body at all costs, Sophocles questions the foundations of civil disobedience as well as the limits of the obligation to obey the law and the state by discussing the foundations and limits of the state. In this context, Antigone is a political play that raises fundamental questions about the nature of law, politics and political obligation. This article aims to analyze these discussions and questions. The importance of the article is to analyze the Antigone tragedy by touching on its historical, social, political and cultural context and background.

Keywords: Antigone, Tragedy, Justice, Legitimacy, State.

Giriş

Antik Yunan'daki demokratik devrim aynı zamanda siyaset, felsefe ve bir sanat olarak tragedyanın organik olarak kaynaştığı bir kültür devrimiydi (Nellhaus, 1989, s. 54). İ.Ö 5. yüzyılda Atina'da gelişen tragediyaların, sanat türleri arasında siyaset felsefesinin en temel kavramlarını ve tartışmalarını işlemesi nedeniyle üzerine en çok ilgiyi çeken ve en fazla tartışma konusu olan yegane sanat türü olmuştu (Barker and McIvor, 2015, s. 1). Tam da Atina'da demokratik kentin oluştuğu bir zamanda gelişen tragedyalarda temsil edilen dünya, Atina yurttaşı olmanın kimliğini, Atina'da yaşanan toplumsal heterojenlik ve çatışmalar üzerinden hem üreten hem de yeniden üreten yurttaş topluluğunun ideolojisini tasvir ediyordu. Demokrasinin yükselişle doğrudan bağlantılı olan demokrasi ve tragedya, işleyişleri ve meşruiyetleri için birbirine bağlıydı (Chou and Bleiker, 2009, s. 663). Atina'daki demokratik devrimin ardından demokratik siyasetin bir alanı olarak ortaya çıkan tragedya, kurguladıkları hikayelerle izleyicilerini ahlak, siyaset, felsefe ve sanat konularında eğitiyorlardı. Bu eğitimi de demokrasinin tartışmacı doğasına uygun olarak yasa ve doğa, ölümlü ve ilahi, erkek ve kadın, aile ve devlet, içeri ve dışarı arasındaki çatışmalar etrafında yapılandırdıkları kurgusal hikayelerle veriyorlardı (Chou, 2013).

Esas olarak polislin değerleriyle çatışmaya giren eski kahramanların (komutanların, kralların ve tiranların) değerlerini odak alan tragedya aynı zamanda kendi acıları pahasına polislin yurttaşlık ideallerini somutlaştıranların kahramanca erdemlerini de yüceltiyordu (Herrerias, 2019, s. 9). Bu bağlamda sayısız alt okuması ve yorumu yapılan Antigone tragedyası, tam da bu çatışmaları ve yurttaşlık ideallerini somutlaştıran kahramanca erdemler için ölümü göze almanın simgesel bir örneği olmuştur. Antigone aynı zamanda belki de tragediyaların siyasal boyutunu temsil etmesi ve ortaya koyması bakımından da en derin oyun olarak kabul edilegelmiştir (Castoriadis, 1983, s. 108).

1. Antigone Tragedyasının Kısa Özeti

Oyun, Thebai'deki bir iç savaş ile başlar. Kral Oidipus'un ölümüyle boşalan krallık tahtının varisleri olan iki kardeş her yıl sırayla birisinin tahta oturmasını sağlayacak bir anlaşma yaparlar. Ancak kendi krallık süresini dolduran Eteoclos tahta geçiş sırası kardeşi Polynices'e geldiğinde anlaşmayı bozar ve kardeşini sürgüne gönderir. Bunun üzerine Polynices hakkı olan tahti ele geçirmek için sürgüne gittiği Argos kralının kızıyla evlenir ve kralın ordularıyla birlikte ülkesine saldırır. Ancak her iki kardeş de savaşta ölünce krallık tahti doğrudan amcaları Creon'a kalır. Kral olan Creon, tahta çıkar çıkmaz Eteoclos'in ülkesini savunan bir vatansever olarak törenlerle gömülmesini, Polynices'i ise aşağılamak için vatan haini olarak ilan edip cesedinin toprağa gömülmeden kurda kuşa yem olsun diye açıkta bırakılmasını emreden bir buyruk çıkarır. Bu buyruğa aykırı davranışlar da ölümle cezalandırılacaktır. Yunan geleneğine göre ölen her yurttaşın toprağa gömülmesi bir onur meselesiydi. Ancak Atinalılar, vatan haini saydıkları kişiyi kendi topraklarına gömmüyor, kent sınırları dışındaki yabancı bir toprakta bir cenaze töreni yaparak ölüyü gömmelerine izin veriyorlardı. Oysa Creon'un emri, ölümlere saygı gösterilmesini emreden tanrısal yasalara aykırı bir emirdi (Çokana, 2016, s. IX). Çünkü Yunan dinine göre "gömülmeden bırakılan ölünün ruhu yeryüzünü ebediyen dolaşacak ve Hades'e gidemeyecekti (Tannenbaum ve Schultz, 2011, s. 51). Vatan haini ilan edilen Polyneikes, tanrısal yasalardan kaynaklanan gömülme hakkından bile mahrum bırakılmıştı.¹

1.1. Creon ve Antigone'nin Çatışması

1.2. Pozitif Yasa ve Creon'un Savunması

Creon, cesedin gömülmesini yasaklamasının gerekçesini şöyle açıklamıştır:

Aşırıya kaçarak yasaları çiğneyen, ülkeyi yönetenlere kendi kurallarını dayatmak isteyen övgü beklemeden benden. Kent kimi başa getirdiyse büyük küçük, haklı haksız her kararında ona itaat etmeliyiz. Başıbozukluktan beter lanet yoktur; kentler yıkar, yuvalar dağıtır ve cephede panik yaratarak darmadağın eder orduları. Saflarını bozmadan bir arada savaşan askerlerin hayatını disiplindir kurtaran. Ama bir insan iktidar ve yasalarla sınanmadı mı; düşüncelerini,

¹¹ - Antik Yunan da cenazelerin gömülmesi, sınıfsal-siyasal güç gösterilerinin ve çatışmaların bir alanı olarak doğrudan siyasetin de yapıldığı bir arena idi. 6. yüzyılda Atina'da Solon, aristokrat ailelerin üyelerinin gövde gösterisine dönüşen cenaze törenlerine karşı alt sınıftan yurttaşların güçlü duygusal tepkileri göstermesi sonucunda çıkabilecek iç çatışma tehdidini önlemek için gösterişli aristokrat cenaze törenlerini kısıtlayan yasalar çıkarmıştı. Daha sonraki bir tarihte de vatan haini olanların Attika sınırları içinde gömülmesine izin vermeyen bir yasa da çıkarılmıştı. Demokrasinin iyiden iyiye geliştiği İ.Ö 460'ta da savaşta ölenlerin cenaze törenini polis bizzat kendisi üstlenerek halka açık toplu cenaze töreni düzenlemeye başlamıştır. Bu törenlerde de seçkin bir hatip Atina'nın geleneklerini ve ihtişamını öven konuşmalar yapıyordu. Savaşta ölenlerin halka açık toplu cenaze törenleri ile gömülmesi, Atina halkının sıradan üyelerinin demokrasi sayesinde sahip oldukları iktidar gücü ile aristokratlara karşı elde ettikleri siyasal gücün bir kanıtı olduğunu da gösteriyordu (Beer, 2004, s. 68).

tercihlerini ve ruhunu anlamak mümkün değil. Bir ülkeyi yönetirken en doğru kararları veremeyen, bir kenara çekilerek korkusundan ağızını açamayan bir kral kötüdür ve dostunu vatanından üstün tutanın gözümde yoktur hiçbir değeri (Sophokles, 2016, s. 27).

Creon'a göre ülkedeki herkesin, ülkenin yöneticilerinin kararlarına mutlak itaat etme görevi vardı. Hatta bir yasa haksız da olsa ona karşı gelenler mutlaka cezalandırılmalıydı. Siyasal anarşiyi önlemenin tek yolu, herkesin yasaya itaat etmesini emretmek ve itaat etmeyenleri cezalandırmaktı. Eğer ceza verilmezse ülkede anarşi ve düzensizlik çıkacak ve bu durum ülkeyi iç savaşa sürükleyecek ve sonunda ülkenin yok olmasına yol açacaktır. Dolayısıyla bir ülke ile beraber onun halkının yok olmasının en büyük nedeni de itaatsizlikti.

Her şeyi gören Zeus tanığıdır, kentin başına iyilik yerine kötülük geldiğini gördüğümde susmayacak, vatan hainlerinin dostu olmayacağım. İçinde bulunduğumuz gemi olan ülkemiz güvendeseyse ancak o zaman gönlümüzce dostlar edinebiliriz. İşte ben kentin gücünü böyle yasalarla artıracam (Sophokles, 2016, s. 8).

Ancak Creon'un kararı çok güçlü gerekçelere dayansa da nihayet siyasal bir karardı. Oysa siyasal alanının bütüncül özelliği yüzünden (cenazenin gömülmesi, yaşam ve ölüm hakkındaki kararlar vb.) doğru bir siyasal karar verebilmek için siyasal etkenlerin yanında siyasal olmayan tüm etkenleri de hesaba katmayı gerektirmekteydi. Çünkü en rasyonel gerekçelerle ve en iyi şekilde düşünülmüş olduğu zannedilerek verilen siyasal kararlar bile yanlış olabilir ve felaketlerle sonuçlanabilirdi. Bu nedenle siyasal kararlarda hiçbir şey, değil eylemin doğruluğunu hatta gerekçenin bile doğruluğunu garanti edemez. Bu nedenle siyasal kararlar, Creon'un durumunda olduğu gibi eğer onlar sadece "siyasal gerekçelere" dayanılarak veriliyorsa çok sarsıcı sonuçları olabilirdi (Castoriadis, 1983, s. 109).

1.3. Yazısız Yasa ve Antigone'nin Savunması

Thebai'de Creon'un cesedi gömme yasağına doğrudan doğruya ve tek başına karşı çıkan, Creon'un yeğeni ve cesedin de kız kardeşi olan Antigone'den başkası değildi. Antik Yunan geleneklerine göre cenazenin toprağa verilmek üzere hazırlanması kadınlara ait bir görevdi. Bu göreve demokratik dönemde de saygı duyuluyor ve kadınlar tarafından yerine getirilmesine de izin veriliyordu (Beer, 2004, s. 68). Antigone, sonunda öleceğini bile bile Antik Yunanlıların defin geleneklerine uygun olarak önce kardeşinin cesedinin üstünü sembolik olarak toprakla örter, nöbetçilerin toprağı süpürmesi ile de tekrar sembolik bir cenaze töreni yapmaya hazırlandığı sırada yakalanır (Çokana, 2016, s. IX). Antigone, yakalandıktan sonra Creon'la aralarında geçen konuşmada emre neden meydan okuduğunu şöyle savunmuştur:

Creon: Bilmiyor muydun şu yaptıklarını yasaklayan buyruğumu?

Antigone: Biliyordum tabii, bilmeyen mi kaldı?

Creon: Ve buna rağmen yasayı çiğnemeye cüret ettin!

Antigone: Evet, çünkü Zeus öyle demiyor ve yer altı tanrılarının yanında yaşayan Dike öyle yasalar buyurmadı insanlara. Bir ölümlünün emirleri, tanrıların hatasız, yazıya geçirilmemiş, değişmez yasalarından önemli olamaz. O yasalar dün ya da bu gün yürürlüğe girmedi, ezelden beri vardılar ve kimse bilmiyor nerden geldiklerini. Hep var olduklarına göre de bir ölümlünün emrinden korktum diye de suç işleyemem tanrıların nezdinde (Sophokles, 2016, s. 18).

Antigone'nin, ölümlerin defnedilmesiyle ilgili savunduğu "yazılı olmayan yasalar" aynı zamanda "geleneğe dayalı yasalar"ı. Antigone, Creon'a meydan okuyarak, dini geleneğin ağırlığını, cenaze haklarının evrensel olarak tanınmasını ve poliste ve ailede geleneksel olarak kadınlara ait olan ölümler için yapılan görevlerin yerine getirilmesini savunuyordu (Segal, 2003, s. 4). Antigone'ye göre yeryüzündeki hiçbir pozitif yasanın ya da hiçbir yöneticinin buyruğunun yerine geçemeyecek kadar daha yüce yasalar vardı. Aslında Antigone polis meşru yasalarına karşı çıkmıyordu. O, Creon'un polis yazısız yasalarını ve geleneklerini göz ardı ederek yalnızca kendi buyruklarını mutlak yasa olarak sunmasına ve dayatmasına karşı çıkıyordu. Yeryüzündeki yasalar, daha yüksek tanrısal yasalar ve ebedi gelenekle uyum içinde olmalıydı. İnsanların pozitif yasalara itaat etme yükümlülüğü de ancak bu yasalar, söz konusu yüksek yasalarla uyum içinde olduğunda mümkün olabilirdi. Eğer bu yasalar birbirleriyle çatışarlarsa öncelikle daha yüksek yasalara itaat edilmeliydi (Tannenbaum ve Schultz, 2011, s. 53).

Antigone'nin cenazeyi gömmek için yaptığı savunma, aynı zamanda Batı siyasal düşüncesinde daha sonra doğal hukuk geleneğini başlatacak olan düşünceyi de önceden haber veriyordu. Dike'nin, Atina'nın siyasal yaşamı için anlamı, her insanın doğuştan getirdiği vazgeçemeyeceği ve devredemeyeceği doğal haklara sahip olduğu için yararlanması gereken hakları ifade eden "doğal adalet" ya da doğal hukuktu. Doğal adalet (natural justice), 18. yüzyılda kullanılan doğal hukuk anlamına geliyordu (Goldhill, 2004, s. 34-37). Doğal hukukun bir türevi olarak sadece yaşayanlar için değil, öldükten sonra da insanın manevi saygınlığının korunması için cesedinin yakınları tarafından gömülmesi ya da gömülme hakkı Antigone'den beri

insanlık tarihinin en eski tabii haklarından biri olmuştur (Gözler, 2017, s. 138-139).

2. Adalet ve Toplumsal-Siyasal Düzen

Antigone'nin kardeşinin cesedini gömme hakkını savururken başvurduğu Dike ya da tanrısal Adalet aslında 5. yüzyıldaki demokratik Atina'nın kamusal söyleminde çok yaygın olarak kullanılan en itibarlı kavramdı. Dike, Halk Meclisi'nin siyasal retoriklerinde (yasa önünde eşitlik, yurttaşların yasaları savunma görevi, halk egemenliği vb.) yoğun olarak kullanılıyordu. Atina'daki hukuk mahkemelerinin retorik de bütünüyle Dike kavramına dayanıyordu. Mahkemelere temyiz başvurularında Dike kavramından hareketle 'doğru', 'haklı', 'yasal' ve 'adil' olanın ne olduğu? Sorularının cevabı bulunmaya çalışılıyordu. Dike kavramı, kovuşturma, ceza ve mahkeme usulleri için kullanılan hukuki terminolojinin yanında Atina'daki demokratik siyasetin öteki kurumlarında da (Beş Yüzler Meclisi, Halk Meclisi vb.), 'doğru eylem' arayışında halkın yargılama ve değerlendirmesinde, davranış ve politikalarında da yaygın olarak kullanılıyordu (Goldhill, 2004, s. 34-37).

7. yüzyılda Hesiodos'un yazdığı Tanrıların Doğuşu ve İşler ve Günler mitolojilerindeki düşüncelerde yer alan Dike, daha sonra Solon'un şiirlerinde ve en sonunda da tragedya yazarlarının eserlerinde ilahi kökene dayanan toplumsal etik bir değer olarak kodlanmıştır. Hesiodos'un mitolojisinde Dike, Zeus'un sağ yanında oturan kızıdır. Dike yanlış, çarpık ve haksız davranan insanları Zeus'a haber veren ilahi adaletin yerini bulmasını sağlamakla görevli olan bir tanrıça olarak kişileştirilmiş ve ilahi bir ilhamla insan doğasında içkin olarak bulunan hak duygusu olarak adalet ile özdeşleştirilmiştir (Goldhill, 2004, s. 37). Adalet/Dike, adil ilkelere dayanan bir yönetim altındaki insanın toplum içinde uyumlu ve düzenli yaşayabilmesi için kendini kısıtlayarak başkalarına karşı ölçüyü (sophrosyne) aşmamayı ve başkalarına saygılı olmayı (aidos) gerektiren insan doğasında verili olan etik değerleri de yönlendiren ilahi bir duygudur (Mitchell, 2015, s. 153). Dike, bu etik değerleri (sophrosyne ve aidos) uyumlu hale getirerek bir insan topluluğunu bütünleşmiş ve birleşmiş bir siyasal topluma dönüştüren bir güçtür (Vernant, 2017, s. 70). Dike'nin, demokratik Atina'nın kamusal söyleminde ve demokratik kurumsal pratikler içinde bu denli yaygın olarak kullanılan en itibarlı kavram olmasının nedeni de bir insan topluluğunu bütünleşmiş bir siyasal topluluğa dönüştüren bir güç olarak görülmesiydi. Tanrısal bir kökene sahip olan adalet, insanoğluna verilmiş ilahi bir armağan olarak insan doğasının da evrensel bir özelliği olarak görülüyordu. İnsani ilişkiler için bir rehber olan Dike, insan yapımı yasaların değişmez ilkelerinin de tek kaynağıydı (Mitchell, 2015, s. 153). İnsanların yaptığı yasalar ya da koyduğu kurallar olarak "nomoi", yasa önünde eşitlik, toplumsal mutluluk, uyum, düzen vb. insanların içinde yaşadığı toplumsal ve siyasal sorunlara çözümler üretmek için vardı. Dolayısıyla Dike ile insan yapımı yasa olarak nomoi arasındaki ilişki de hiçbir zaman koparılamazdı. Çünkü, Dike'nin felsefi anlamı, 'kendi kendini düzenleyen kozmolojik ilişkilerin ve bir kozmolojik düzen tasavvurunda 'adil' olanın ve 'doğal' olanın ne olduğu ve "evrenin düzeni içinde" ya da "şeylerin sıralı düzeni içinde" insanın doğal, haklı ve adalete uygun yerinin ne olduğunun anlamının sorgulamasında da temel referans noktası olarak kabul edilmeydi (Goldhil, 2004, s. 37). Eğer nomoi, tanrısal Dike'ye dayanan kozmik denge ve uyuma göre düzenlenmemişse geçerli de olamazdı. Nomoi tartışılabilir, gözden geçirilebilir ve değiştirilebilirdi ancak hiçbir zaman kutsal Dike'den de kopuk olamazdı (Vernant, 2007, s. 117).

Dike'ye dayanan yazısız yasanın ne denli önemli ve öncelikli olduğunun en güçlü kanıtı Pericles'in Cenaze Töreni Söylevi'nde de görülmektedir. Perikles yazısız yasaların yazılı olanlarından daha üstün olduğunu vurgulayarak ortak rıza ile yapılan yazılı yasaların, yazısız yasaları ihlal etmesinin polise utanç getireceğini söylemiştir. İlahi yaptırımı olan yazısız yasa ile insani pozitif yasa arasındaki çatışmaya dayanan Antigone tragedyasında da Antigone, Creon'un buyruğunu ihlal etmesinin gerekçesini Dike'ye dayandırarak açıklamıştır (Mitchell, 2015, s. 154). Creon'un kendi keyfine göre koyduğu bu yasa çok eskiden beri uygulanan geleneklerle de uyumuyordu. Oysa bir demokratik "poliste, yazılı olmayan-tanrısal yasalar da vardı ve çıkarılacak olan yeni bir yasanın eskiden beri uygulanmakta olan bu yasalarla da uyuşup uyuşmadığını hiç dikkate almamıştı" (Kılan-Paksoy, 2011, s. 130-134). Kaldı ki Creon'un yasaya bakışı açısı da çok dar siyasal bir görüşe sahip olduğunu ortaya koymaktaydı. İnsani yasa olarak nomoi kavramı aynı zamanda toplumda yerleşmiş olan "uygulama" ya da "gelenek" anlamına da geliyordu ve pratikte de Halk Meclisi'nin çıkardığı "yasaların" gücüne denk bir güce sahipti. Sophokles'in zamanında, 5. yüzyılın demokratik Atina'sında halkın egemen gücü olan Halk Meclisi, yeni yasalar yaratma, eskileri ortadan kaldırma ve geleneksel "yasaları" gözden geçirerek eski olanlarla yer değiştirme ve böylece daha gevşek bir şekilde "gelenek-yasa" olarak tanımlanan yasaları ya da yazılı kararnameleri yasa olarak kanunlaştırma gücüne de sahipti (Segal, 2003, s. 9).

Tragedyalarda "kahramanların kibrini eleştiren halkın vicdanının ve ortak aklının bilge sesi olma işlevini yerine getiren" ve tiyatro sahnesinin baş unsuru olan koro da (Friedell, 1999, s. 210) Dike'nin belirleyici önceliğini ima ederek iki yasa arasındaki bu koparılamaz ilişkiyi vurgulamıştır. Sophokles'in koroya söylediği sözler pozitif yasaların (nomoi) ve tanrısal yasaların (thesmoi) bir arada hesaba katılması gerektiğini vurgulamıştır. Koro, Creon'u uyararak:

İnsanların yasalarıyla yemin ettiği tanrıların adaletini birlikte uygulayabilen yöneticinin ülkesinde, iyi bir yönetici olarak saygınlık kazanacağını, tam tersini yapan bir yönetici ise kötü bir yönetici olduğu için ülkesini yönetemeyecek ve kaçınılmaz olarak ülkesini kaybedecektir” (Sophokles, 2016, s. 15).

Kendisine ve yasalarına itaat etmeyi mutlak ve sorgulanmaz bir görev olarak gören Creon, emrine karşı geldiği için Antigone’yi ölüme mahkum eder ve onun yavaş yavaş ölmesi için bir mağaraya kapatılması emrini verir. Kendi kararının mutlak olarak doğru olduğunu savunan Creon, Thebai’de kendisine sadece onun karşı çıktığını söyleyerek “*utanmıyor musun çoğunluktan farklı olmaya ?*” diye sorar. Bu emir üzerine kararlı tavrından hiç ödün vermeyen Antigone, Creon’a:

Ama kabul et, daha büyük onur var mı ağabeyimin cenazesini kaldırmaktan? Diye sormasının ardından da konuşmasını, Halkın kendisine hak verdiğini ancak korkudan kimsenin düşüncelerini söylemeye cesaret edemediğini ve istediği her şeyi yapmak ve istediği her şeyi söylemek ‘tek adam yönetiminin’(one-man rule) nimetlerdendir (Sophocles, 2003, s. 75) diyerek bitirir.

Creon’un tüm ülkede sadece sen kararına karşı çıkıyorsun, çoğunluktan farklı olmaya utamıyor musun? Diye sorması, aslında erkeklerin egemen olduğu poliste/kamusal alanda (çalışma, siyaset yapma, askerlik yapma vb.) hiç bir siyasal hakkı olmadığı için hiçbir söz hakkı da olmayan kadının oikosun/özel alanı (aile ve akrabalık ilişkileri, aile ilişkilerinin ve ev yaşamının mahrem alanı, çocuk doğurma, vb.) sınırlarının dışına çıkmasından duyulan eril cinsiyetçi tepkinin ve şaşkınlığın doğrudan Antigone’ye yöneltilmesidir. Kadının "yurttaşlık" hakkının olmadığı Atina demokrasisinde kardeşinin gömülmesinden başka bir isteği olmayan Antigone’nin bu isteği "kadınca bir istek olarak yargılanacak, aşağılanacak ve onun siyasal tavrı göz ardı edilecektir“ (Kılan-Paksoy, 2011, s. 130). Creon, kendi emirlerine karşı gelerek ölüyü birinin gömmüş olduğunu ilk öğrendiğinde de bunu bir erkeğin yapmış olduğunu zannederek nöbetçiye hangi erkeğin buna cesaret edebileceğini sormuştur. Nöbetçi ise yasaya karşı gelenin bir kadın olduğunu söylediğinde de Creon’a itaatsizlik farklı bir boyut kazanmıştır. Artık sorun başka bir boyut kazanarak bir kadının bir erkeğe karşı gelmesinin toplumun erkek-egemen düzenini tehdit eden bir sorun haline gelmiştir (Tannenbaum ve Schultz, 2011, s. 56).

Creon: Bu kız yasalara karşı gelirken ne yaptığını iyi biliyordu, şimdi de marifetiyle gururlanıp eğlenerek bize hakaret ediyor. İktidarımı hiç ceza göremeden çiğnerse böyle, bana değil ona erkek denilecek...Ben yaşadıkça kadınlar baş olmayacak ülkemde...Bir kadına yenildi diyeceklerine yüz kez bir erkeğe yenilmeyi yeğlerim (Sophokles, 2016, s. 19, 21, 27).

Creon’un bu sözleri oikos ve polis karşıtlığına göre belirlenmiş olan cinsiyet rollerinin yalnızca bu rollerin dışına çıkan kadınları değil, bu sınırları aşan kadınlara göz yuman erkelerin de kadınlardan çok daha büyük bir toplumsal/kültürel baskı ve aşağılamaya uğradığının itiraf edilmesidir. Bu toplumda, erkekler yöneticidir, kadınlar uyruktur ve bir devlet için diğer erkekler tarafından yönetilmek, bir kadının iktidara gelmesinden çok daha iyidir. Bu bakış açısına göre, Antik Yunan’ın egemen kültürel ikliminde kadınların ve erkeklerin evrendeki konumları ve rolleri doğaldır. Kozmik uyuma meydan okuyarak erkeğin otoritesine karşı çıkan bir kadın ya da bu meydan okumaya izin veren bir erkek mutlaka trajik sonuçlar yaşamaya mahkum olacaktır. Erkekler ev halkının (oikosun) doğal yöneticileri olduğundan devletin de doğal yöneticileridir. Erkeğin baba ve koca olarak aile içindeki iktidarının kamusal siyasal alandaki uzantısı da yönetici-kraldır. Kısaca baba, koca ve kral rolleri karşılıklı olarak birbirlerini beslemekte ve güçlendirmektedir. Böylece, insani-pozitif yasalar ile tanrısal yasalar arasındaki çatışmasının trajik doğası aynı zamanda oikosa ait "dişil-ontoloji" ile polise ait "eril-politik" alan arasında ya da kadının ev içi dünyası ile erkeğin, polisin kamusal siyasal faaliyetlerinin kamusal dünyası arasında cinsiyetçi iktidar ontolojileri üzerinden de kodlanmış olmaktadır (Segal, 2003, s. 4). Antik Yunan’da oikos, kadının ev içi rollerinin alanı iken polis (kamusal alan) siyasal faaliyetlere katılan her yurttaşın/erkeğin aynı zamanda savaşçı-asker olduğu şiddetin, kahramanlığın ve rasyonel siyasal hesapların yapıldığı eril-politik alandır. İşte bu nedenle Antigone’nin Creon’a itaatsizliği, basit bir siyasal isyan değildir. Oikosun, polise bir başkaldırısıdır. Bu öyle bir başkaldırısıdır ki erkeklerin bile yapmaya cesaret edemediğini, bir kadın yapmaya cüret etmiştir. Creon’u şaşkına çeviren ve çıldırtan da budur zaten. Ölümü pahasına kendi kararında direnen Antigone, Creon’un despotluğu karşısında korkan tüm erkeklerin de (yurttaşların) sözcülüğünü yaptığını inandığı bir siyasal tavır sergilemiştir. Geleneksel cinsiyet rollerini ve varsayımlarını alt üst eden bu tavır, siyasal iktidarın yalnızca erkelere ait bir alan olmadığını, kadınların da poliste/kamusal alanda siyasal faaliyette bulunabileceğini ve siyasal iktidara karşı çıkabileceğini ortaya koyan demokratik bir tavidir (Tannenbaum ve Schultz, 2011, s. 57).

3. En Kötü Yönetim Olarak Tiranlık

3.1. Antik Yunan’da Tiranlık Söylemi

Antik Yunan’da konusu siyasal olan ya da polis ile ilgili olan tragedyalara egemen olan söylem, demokratik polis yönetimi ile birlikte anakronik olarak varlığını sürdürmekte olan kral ve tiran figürlerinin karşıtlığına dayanıyordu. Krallık, devleti

halkın ve uyruklarının iyiliğini düşünerek adaletle yöneten haklı ve meşru bir yönetimdir. Oysa krallığın tam karşıtı olan tiranlık, devleti kendi özel mülkü olarak gören ve kendi kişisel çıkarları için keyfince yöneten adaletsiz, haksız ve gayrimeşru bir tek adam yönetimidir. Tragedyalarda negatif olarak tasvir edilen kralların tamamı aslında tam anlamıyla bir siyasal yönetici olarak tiranın karakterini tasvir eden negatif kişilik özellikleriyle birlikte yer almaktadır. Demokrasinin yükselmesiyle eş zamanlı olarak tragedyalarda da tek adamın mutlak yönetimi olarak tiranın kötü şöhreti Atina demokratik ideolojisinin söylemsel-ideolojik ötekisi olarak paradigmatik siyasal bir düşünce akımı haline gelmiştir (Hann, 2020, s. 8-9).

Yunan polislerinde İ.Ö 650-550 arası dönemde yaşanan tiranlıklar, aristokratik rejimleri yıkmak isteyen hem orta sınıflara ve hem de patlamaya hazır mülksüz köylü kitlelerine liderlik ederek siyasette kısa yoldan yükselmek isteyen fırsatçı politikacılar tarafından kurulmuşlardır. Tiranlık, krallıklar gibi dinsel-tanrısal meşruiyete dayanarak babadan oğula veraset yoluyla (meşru yollarla) değil de darbe ya da gayri meşru başka bir yöntemle iktidarı ele geçirerek yönetici olan hükümdarı tanımlamak için kullanılıyordu (Şenel, 1970, s. 101-104). “Aristokratik yönetimleri yıkmada bir koçbaşı işlevi gören tiranlar” hem orta sınıflar lehine ekonomik politikalar izleyerek hem de mülksüz en alt sınıflara aristokratların topraklarını dağıtarak halkçı yönetimlerin kurulmasında ilerici bir güç olarak stratejik bir siyasal işlev üstlenmişlerdir. Ancak zaman içinde liderliğini yaptıkları ve dayandıkları halka karşı baskıcı ve adaletsiz yönetimleriyle dayandıkları halkı hiçe sayarak halkın çıkarlarının tam karşısında yer almışlardır. Bu nedenle Yunan siyasal söyleminde tiranlar, “önce aristokratlar tarafından kendi rejimlerini yıkmaları yüzünden ilerici olduğu için daha sonra da demokratlar tarafından baskıcı ve adaletsiz yönetimleri ile gericiliğe dönüştüğü için en kötü yönetim biçimi olarak suçlanmışlardır” (Thomson, 1990, s. 118). İstisnai bir örnek olan Atina’nın dışında tiranlıkların kurulduğu pek çok Yunan polisinde halkçı yönetimler demokrasiye dönüşmediği gibi, çok uzun süren siyasal istikrarsızlıklar içinde yaşamaya da devam etmişlerdir. Atina’da da tiran Peisistratos, Solon’un aristokratik yanı ağır basan oligarşik rejimini yıkıp iktidara gelerek hem orta sınıflar lehine ekonomik politikalar izlemiş hem de mülksüz alt sınıflara aristokratların topraklarını dağıtmıştır. Ancak Peisistratos’tan sonra tiran olan iki oğlunun iktidar yılları, halka karşı tam anlamıyla adaletsiz, baskıcı ve sömürücü yönetimleriyle halkta her geçen gün nefret uyandıran çok kötü bir dönem olmuştur. Peisistratos’un oğlu tiran Hipparkhos’un suikastle öldürülmesinden ve kardeşi son tiran Hippasos’un kovulmasından sonra Atina istisnai bir örnek olarak giderek istikrarlı bir şekilde daha da demokratik bir rejim haline dönüşebilmiştir. Pek çok Yunan polisi tiranlıklara eşlik eden siyasal istikrarsızlıklar içinde çalkalanırken Atina’ya tiranlık bir daha asla geri gelememiştir. Bu arada tiran Hipparkhos’un suikastçileri, halkın kurtarıcı kahramanları olarak heykelleri dikilerek onurlandırılırken her Atinalı yurttaşın hafızasında halka özgürlüğünü veren efsanevi kahramanlar olarak yer almışlardır (Graham, 2017, s. IV, 2-3).

Atina’da tiranlık karşıtı düşüncelerin tam anlamıyla yerleşmesini sağlayarak daha da pekiştiren bir siyasal gelişme de Atinalıların Pers işgalini püskürtmesi sonucunda olmuştur. Atina’nın Persleri yenmesiyle birlikte Pers işgaline karşı Atina’nın askeri liderliğinde İ.Ö 479’da kurulan Attik-Delos deniz birliği ile birlikte tüm Yunan polisleri tamamen Atina’nın askeri, ekonomik, siyasal ve kültürel hegemonyası altına girmişlerdir. Atinalılar, Perslere karşı kazandıkları zaferi, demokratik değerlerin ve ilkelerin zalimlere karşı ya da demokrasinin tiranlığa karşı zaferi olarak ilan ederken Pers Kralını da kendi halkını köleleştirdiği gibi Yunanlıları da köleleştirmek isteyen kibirli bir despotun, acımasız bir tiranın bir simgesi olarak ötekileştirmişlerdir (Kuokkanen, 2020, s. 66). Bundan sonra da tiranlık karşıtı duygular Atina’nın demokratik öz kimliğinin mihenk taşı haline gelmiştir. Tiran, Atina’nın siyasi tahayyülünde eşitliğe ve özgürlüğe karşı tehditkar öteki olarak demokratik polisin sahip olması gereken değerleri tersinden tasvir ederek Atina’nın demokratik kimliğinin söylemsel olarak inşa edilmesinde en temel siyasal referans noktası olarak işlev görmüştür. Her Atinalı yurttaşın göre demokraside tüm siyasal kararlar, demokratik kamusal müzakereye dayanarak alınmakta ve halkın egemenliğini yıkmak isteyen sınıf ve hiziplere karşı iktidar gücü kasıtlı olarak farklı organlar ve görevliler arasında dağıtılmıştır. Oysa tiran, mutlak ideolojik öteki olarak bir yurttaş topluluğu üzerinde bir kişinin kendi iradesine dayanarak karar aldığı ve kararlarını zor kullanarak sürdürdüğü, keyfi istekleri anında yasaya dönüşen ve toplum üzerinde mutlak otoriteye sahip olan kişiydi (Graham, 2017, s. IV, 1-3).

Atinalıların siyasal kavrayışına tiranlığı, eşitliğe ve özgürlüğe karşı negatif figür olarak işleyen Antigone, hiç şüphesiz ki tiranlık karşıtı siyasal söylemi en iyi yansıtan tragedya olmuştur (Graham, 2017, s. IV). Creon, Atina’nın demokratik ortamında hem demokrat kitlenin hem de seçkinlerin tiranlık yönetimine karşı duyduğu ortak nefretin öznesi olan negatif bir figür olarak tasvir edilmiştir (Barbato, 2020, s. 94). Başlangıçta kendisini ülkesinin iyiliğine adanmış görünen Creon, sonunda ülkesini korku salarak yöneten ve ailesine de felaket getiren tiran karakterinin tipik özelliklerini sergilemiştir.

3.2. Creon’un Tiranlığı

Aslında Creon, “tahta geçme yöntemi olarak bir tiran değildir”. Çünkü iktidarını güç ya da hile yoluyla değil, meşru bir şekilde, veraset yoluyla elde etmiştir. Tahtın meşru ve gerçek varisleri olan iki kardeşin birbirini öldürmesiyle biten iç savaşın sonundaki istisnai ve olağanüstü koşullarda boşalan taht doğrudan Creon’a kalmıştır (Segal, 2003, s. 17). Ölümçül bir iç savaşın

sonundaki olağanüstü koşullarda bir anda başsız kalan ülkeye kral olan Creon, kendisini beklenmedik bir anda ülkesini kurtaran bir lider konumunda buluvermiştir. Creon, bir yandan “ülkesinin kurtarıcı kahramanı olduğunu kanıtlama tutkusu ile davranırken” bir yandan da “yeni oturduğu kraliyet tahtında kendisini güvensiz bir konumda hissediyor, çevresindekilere kuşkuyla yaklaşıyor, herkesin kendisine karşı gizli bir komplo kurmaya çalıştığı şüphesi ve hatta takıntısı içinde yaşıyordu”. Creon’un polise yönelik tutkulu ve “yüceltilmiş bağlılık gösterisi hem kendisinin tahttaki siyasal konumunu meşrulaştırmak hem de kendi yetersizlikleri nedeniyle hissettiği korku ve güvensizliği gizlemesinin de bir yolu”du” (Kılan-Paksoy, 2011, s. 130, 133; Segal, 2003, s. 11,15). Antigone, bu yoğun duygular ve zihinsel karmaşa içinde yaşayan ve davranan Creon’un yönetimini bir krallık olarak nitelendirmek yerine bir "tek adam yönetimi" (one-man rule) olarak nitelendirmiştir. Antigone, Creon’un cesedin gömülmesini yasaklamasını Thebai’deki hiç kimsenin onaylamadığını ancak “*korkusundan kimsenin düşüncelerini söylemeye de cesaret edemediğini*” belirttiikten sonra -tiranlık kavramını kullanmadan ancak-tiranlığın da en paradigmatik özelliğini açıklayan, “*istediği her şeyi yapmanın ve istediği her şeyi söylemenin tek adam yönetiminin (one-man rule) nimetlerinden*” olduğunu vurgulamıştır. Antigone’nin kullandığı “tek adam yönetimi” ifadesi, halk tarafından adaletli ve meşru olarak kabul edilmeyen bir yöneticinin ülkesinde keyfi güç kullanarak mutlak yönetimini sürdürmesi anlamına geliyordu (Sophocles, 2003, s. 75, 135).

Creon’un oğlu ve aynı zamanda Antigone’nin de nişanlısı olan Haimon, babasının Antigone için verdiği ölüm emrini duyar duymaz babasını kararından vazgeçirmek için onunla konuşmaya çalışır. Ancak Haimon’un babasıyla konuşması eserdeki en önemli dönüm noktası olmuştur.

Haimon: Bulduğun konumdan zordur neler olduğunu, nelerin konuşulduğunu ve nelere kızıldığını bilmek. İnsanlar bakışlarından çekiniyor, korkuyor duymak istemediğin şeyleri söylemeye. Ama dikkatleri çekmeyen ben, fısıltılara kulak kabartabiliyor, ölüme gönderilen bir genç kıza insanların nasıl üzüldüğünü görebiliyorum. İnatla tek bir görüşe saplanma öyle, kendini hep doğru, başkalarını hep hatalı görme. Sadece kendi düşüncelerini doğru bulanlar, kendilerini akıllı, güzel hatip sananlar içi boş ve kof çıkar yakından tanıyınca. Haydi yatıştır öfkeni, değiştir kararını. Ara sıra kulak vermeliyiz başkalarının doğru söylediklerine (Sophocles, 2016, s. 27-30).

Creon: Çünkü çocuktan sağduyu dersi mi alacağım bu yaşta? İsyancıları savunmak erdem mi oldu şimdi? Bu kızın yok mu kusuru? Haimon: Thebai halkı bir ağızdan olmadığını söylüyor. Creon: nasıl emirler vereceğimi halk mı öğretecek bana? Ülkeyi ben mi, yoksa başkaları mı yönetecek? Haimon: hiçbir ülke hiç kimsenin malı değildir. Creon: Onlara hakim olanındır ülkeler. Haimon: Çölde güzel hüküm sürerdin tek başına. Haimon: Sadece sen konuşuyor kimseyi dinlemiyorsun. Sana tahammül eden dostlarınla sürdür bundan böyle deliliklerini (Sophocles, 2016, s. 29-31).

Eserin dönüm noktası olan bu konuşmada Haimon yalnızca bir babanın oğlu gibi değil, aynı zamanda babasıyla bir yurttaş olarak konuşuyor ve konuşmasında oikosun (ailenin) ve polislin birbirinden kolaylıkla ayrılamayacağını ortaya koyuyordu. Creon, şimdiye kadar topluma egemen olan cinsiyetçi rol dağılımından hareketle Antigone’yi dişil ontoloji üzerinden sadece bir kadın olarak oikosa ait görevleri ile sınırlayarak sindirmeye çalışırken, kelimenin tam anlamıyla yurttaş olan oikosun erkek bir üyesini aynı şekilde sindirip kontrol edemediği için artık tümüyle savunmasız bir pozisyona düşmüştür. Creon’un, Haimon’un söylediklerine karşı yegane savunması oğlunu bir kadının (Antigone’nin) kölesi olmakla suçlamak olmuştur. Haimon sıradan bir yurttaşın Creon’un emrine karşı gelmeye asla cesaret edip söyleyemeyeceklerini açıkça söyleyerek ülkedeki muhalif seslerin de ilk defa kendi aracılığıyla duyulmasını sağlayarak (tüm ülkenin Antigone için yas tuttuğunu vb.), Creon’un yönetimine karşı polisten gelen itirazın doğrudan sözcülüğünü yapmıştır (Beer, 2004, s. 74-75).

Haimon’un babasını ikna etmek için söylediklerine karşılık Creon’un oğluna verdiği cevaplar esasında devleti kendi kişisel iktidar ile özdeşleştirip, kendi kişisel mülkü olarak keyfine göre yöneten gayrimeşru tek adam yönetiminin artık açıkça bir tiranlık yönetimine dönüşmüş olduğunu göstermesi nedeniyle de bir dönüm noktası olmuştur. Konuşmada Creon tiranca kişilik özelliklerini bütün çıplaklığıyla gösterirken (Beer, 2004, s. 74; Graham, 2017, s. 143) Haimon’un eleştirisinin dili de Atina’nın hegemonik demokratik ideolojisinin “ötekisi” olarak tipik tiranlık karşıtı söylemi yansıtmıştır. Creon’un, kendisini bir anda ülkesini kurtaran lider pozisyonunda bulması ile kendisini ülkesinin kurtarıcısı bir kahraman olarak gösterme tutkusu, onun üstünlük kompleksine kapılmasına ve doğruyu sadece kendi bildiği gibi zihinsel bir yanılgıya hapsolarak gerçeklikten de tamamen kopmasına yol açmıştır. Creon, ülkesini düşünen, ülkesinde iç savaşı önlemek için çabalayan bir yönetici görüntüsü vermekten tamamen uzaklaşarak sadece kendi kişisel iktidarını korumaktan başka hiç bir kaygı taşımayan tiranca kişiliğin karakter özelliklerini sergilemeye başlamıştır. Bu kişiliğin en temel özellikleri ise öfke, şiddet eğilimi, acımasızlık, hoşgörüsüzlük, kendini kontrol etmekten yoksun olduğu için bütün sınırları aşma eğilimi, kendisine mutlak itaat edilmesi takıntısı, kendi düşünce ve kararlarının tek doğru olduğuna inanması, vb.dir (Graham, 2017, s. 144-146). Creon’un bütün bu kişilik özelliklerinin sergilemesinin gerisinde yatan en temel etken ise “kibre kapılmasıdır”. Yani tiran kibir ile özdeşleştirilmiştir. Antik Yunan’ın siyasal söyleminde iktidar gücünün (iktidar, zenginlik, bedensel güç vb. başkaları

üzerinde avantajlı bir konumda olmak) verdiği özgüven ile her şey ve herkes üzerinde üstünlük kurma duygusu ile davranmak, kibire kapılmak anlamına geldiği için kibir (hubris), tiranca kişiliğin en temel özelliği olarak görülüyordu. "Tiranın iktidar tutkusunun kibire dayanması", tiranlığın da tanrıların, doğanın ve tarihin belirlediği sınırları aşan bir yönetim olarak görülmesiyle özdeşleştirilmişti. Kibir, insanların ve tanrıların yasalarını tanımayan her şeyi delice yapan tiranı doğuruyor ve tiranlığı besliyordu. Kendi arzusu dışında hiçbir şey tarafından sınırlanamayan tiran, "dünyayı yöneten insani ve ilahi kurallara karşı kayıtsız" hale gelen bir karakter özelliği ile tasvir ediliyordu (Saxonhouse, 1988, s. 1262, 1267). Kozmik düzeni ve ahengi ifade eden Dike'nin/Adalet'in tam tersi bir anlama gelen kibir, ilahi düzeni alt-üst ettiği gibi toplumsal-siyasal birliği ve düzeni de bozan ve bu nedenle de Yunan dininde kibire kapılanların mutlak olarak ilahi cezaya çarptırılacağı (felakete uğrama, konumunu yitirme, ölüm vb.) en büyük günah sayılıyordu. Yukarıda da belirtildiği gibi "Dike" (Adalet) 5. yüzyıl Atina demokrasinin uygulamalarında ve kamusal söyleminde toplumsal-siyasal birliğin kurulmasında gördüğü işlev ile en itibarlı kavram olarak kabul edilmiş ve pozitif bir referans noktası olarak başvurulan bir kavram olmuştur. Oysa Dike'nin (Adalet) tam tersi bir anlamı ifade eden kibir (hubris) o ölçüde itibarsız ve toplumsal-siyasal birliği bozan negatif bir kavram olarak kullanılıyordu. Kibir, yasal terminolojide saldırı anlamına geliyor ve Atina'daki mahkemelerde suçlamalar doğrudan kibire yönelik olarak yapılıyordu (Goldhill, 2004, s. 34, 36).

Yönetimine karşı polisten gelen itirazın sesi olarak oğlunu dinlemeyen Creon, polislin kutsal sesi olarak doğrudan ona itiraz eden kahin Teiresias'ın tavsiyelerini de dinlememiştir. Oysa Antik Yunan kültüründe kahinler tanrısal bir esinle konuşan, konuşurken tanrısal bir güç ve yasa olarak Dike'ye başvuran kutsal kişiliklerdir (Vernant, 2017, s.70). Kahin Teiresias da Creon'u, "ölüyü rahat bırak, cesetle uğraşma. Yiğitlik midir bir ölüyü tekrar öldürmek? Doğru sözü dinleyip ondan yararlanmak akıllıdır" diyerek uyarmıştır (Sophokles, 2016, s.40). Kahin, hata yapmanın tüm insanların ortak bir özelliği olduğunu, hata yapan kişinin inat etmeyerek hatasını düzeltmesi durumunda aptal olmayacağını, "yararlı şeyler söyleyen iyi bir danışmanın tavsiyelerini dinlemenin en tatlı şey olduğunu" ve insanı aptal yapan ve yıkıma götüren şeyin de kibir olduğunu vurgulamıştır (Kierstead, 2017, s. 299). Kahin sarayı terk ederken Creon'un "yazılı olmayan-tanrısal" yasaları ihlal etmesinin doğadaki olağanüstü korkunç alametlerini gördüğünü (hayvanların korkunç çığlıkları, bitkilerin, toprağın ve ateşin anormal işaretler göstermesi vb.) ve bu işaretlerin nedenin de Creon'un, ölünün gömülmesini yasaklamış olmasına bağlayan açıklamalarda bulunmuştur. Kahin, Creon'u uyararak doğadaki bu korkunç alametlerin en yakın zamanda kendi kanından kişilerin ölümüyle sonuçlanacağını ve sarayındaki herkesin ağlayıp feryat edeceği günlerin yaklaştığını açıklamıştır (Sophokles, 2016, s. 42).

Antigone'nin İntiharı Creon'un Trajedisi ve Sonuç

Antigone'yi, oğlunu ve kahini dinlemeyen Creon, en sonunda halkın bilge ortak aklının ve vicdanının sesi olarak halkı temsil eden, ya da kısaca kamuoyunu temsil eden koronun söylediklerinin etkisiyle son anda kararından vazgeçer ve Antigone'yi kurtarmak için aceleyle yola çıkar. Bu arada verilmiş ölüm emriyle birlikte Antigone yavaş yavaş öleceği mağaraya götürülmüş ve mağaranın çıkışını da tamamen kapatılmıştır. Kararını değiştirmekle geç kalan Creon için artık çok geçtir. Çünkü, Antigone, ölümü beklememiş, hemen intihar etmiştir. Antigone ile birlikte nişanlısı Haimon da intihar etmiştir. Dahası oğlunun ölümünü duyan Haimon'un annesi de intihar etmiştir. Böylece, Creon'un kibrinin yol açtığı adaletsizlik ilahi bir ceza ile sonuçlanarak tüm ailesini kaybetmesine yol açmıştır. Creon'un yaşadığı trajik felaket, polislin dayattığı herhangi bir cezadan değil, ilahi adaletin Creon'a verdiği cezadan gelmiştir (Beer, 2004, s. 74). Creon'un yaşadığı bu felaketten sonra koronun son sözleri demokratik Atina'nın yurttaşları ve yöneticileri için ders çıkarılması gereken eğitici bir mesaj taşımaktaydı. Koro: "Mutluluğun kaynağı sağduyudur, kimse karşı çıkmamalı tanrı buyruğuna. Kibirle söylenen büyük laflar, ağır bedeller ödeterek yaşlılıkta öğretirler sağduyuyu" (Sophokles, 2016, s. 52-53). Böylece, toplumu adalete dayanarak değil de sınırsız bir güce dayanarak yöneten bir yöneticinin nasıl paramparça olduğunun dersi de verilmiş oluyordu. Atinalılara verilen bu ders aynı zamanda, tüm yurttaşların bağlı olduğu polis çıkarlarının tartışılmaz ve sorgulanamaz bir kabule dönüşmesi durumunda insanın nasıl bir trajik felakete sürüklenebileceğini de göstermiş oluyordu (Bonnard, 2006, s. 29).

5. yüzyılın demokratik devlet değerlerine karşı gelen Creon'a göre "şehri kuran kim olursa olsun iktidarına mutlaka itaat edilmeliydi". Creon anti-demokratik olduğu için onun yönetimi de gayri meşrudydu. Tarihsel-siyasal bir gerçeklik olarak da 5. yüzyıl Atina demokrasisinde halk meclisinin (Ecclesia) aldığı kararlara karşı gelinemezdi ve devleti kuranın halk meclisinden daha üstün olması da söz konusu değildi² (Kierstead, 2017, s. 290, 293, 296). Antigone, devlet ile kendi kişisel iktidarını

²-Bazı yorumcular, Perikles'in döneminde altın çağını yaşayan Atina demokrasisinin esasında otokratik bir yönetime yaklaştığını ileri sürmüşlerdir. Thukydides Peloponnes Tarihi eserinde, Perikles yönetimindeki Atina'yı "sözde demokrasi ama gerçekte birinci adamın yönetimi" olarak nitelendirmiştir (Segal, 2003, s. 17). Attik-Delos Birliği'nin kurucusu ve askeri liderliğini yaparak askeri bir garnizon devleti haline gelen Atina'da en önemli görevli olan başkomutan seçilmek için her yıl Halk Meclisi'nin onayını almak zorundaydı. Ancak, Halk Meclisi tarafından on beş kez baş komutan seçilerek kesintisiz olarak on beş yıl görev yapan Atinalı demokrat Perikles, yurttaşlar ve onların aileleri de dahil olmak üzere herkesi bağlayan yeni politikalar başlatmıştı. Bir kararname ile başlattığı bu politikaların özü, "tüm yurttaşların görevinin her şeyden önce polise hizmet etmek ve polislin çıkarlarını izlemek olduğunu" ilan ediyordu. Bu siyasal konjonktürde kendisi de Perikles'in yardımcı komutanlarından biri olan

özdeşleştirerek tiranlaşan Creon'un yasalarına karşı insanlığın vicdanındaki yazısız evrensel yasaları savunarak tiranlık yönetimine karşı toplumda biriken ancak korkudan ifade edilemeyen tepkiyi intihar ederek haykıran toplumun kurtarıcısı bir baş kahraman olmuştur. Başından beri Creon'un yasasına karşı inatçı bir siyasal tavır alan Antigone, sonunda intihar ederek bu kararlı tavrını mantıksal sonuçlarına kadar götürmüştür. Antigone'nin intiharı ile başlayan intiharlar Creon'un gayri meşru yönetimini ya da onun kurmak istediği siyasal düzeni tümüyle mahkûm etmiştir. Antigone'nin tanrısal adaleti savunması ve bu uğurda intihar etmesi, Atina'nın hegemonik demokratik siyasal söylemindeki meşru ve gayrimeşru yönetimler ayırımından hareket ederek "sınırlarını aşıp yozlaşan gayrimeşru yönetimleri mahkum edip yurttaşların bu yönetimlere karşı direnme hakları olduğunu vurgulayan demokratik bir misyon taşımıştır" (Kılan-Paksoy, 2011, s. 130).

Antigone'nin iktidarını kötüye kullanan bir yöneticiye meydan okuması, sadece demokratik bir sivil itaatsizlik değil, aynı zamanda insanlığın vicdanındaki daha yüksek değerleri savunmak için insani-pozitif yasaya karşı bir direnme kararı olmuştur (Bonnard, 2004, s. 39). Bireyi devlete karşı savunan bu karar aynı zamanda bir bireyin iktidarı sorgulama hakkının olduğunu, gerektiğinde çoğunluğa, yasalara ya da bir insanın birey olarak bireysel ve vicdani hakları için bir iktidarın karşısında durabilme cesareti ve kararlılığını da gösterebilme tavrı olmuştur. Antigone, sivil itaatsizliğin temelleri yanında, devletin temellerini ve sınırlarını sorgulayarak yasaya ve devlete itaat etme yükümlülüğünün koşullarını ve sınırlarını da sorgulamıştır. Antigone, siyasal düzeni, aileyi, devleti ve dinî birleştiren evrendeki uyumu ve Yunan dünyasını bir arada tutan siyasal kozmolojiyi de sorgulamıştır (Tannenbaum ve Schultz, 2011, s. 54, 55).

Sophokles Antigone eseri ile geleneksel ataerkil cinsiyet rollerinin ve yasallık-meşruluk, pozitif yasa (yazılı yasa)-hukuk (yazısız evrensel doğal yasa), insanın özgürlüğü ile devlet iktidarının sınırları, insanın devlet iktidarı karşısındaki hakları gibi pek çok konunun tartışılmasına ve sorgulanmasına da yol açmıştır. Bu oyundaki siyasal çatışmalar Batı siyasal felsefesindeki en temel tartışmaları 2500 yıl öncesinden işlemiş ve bu tartışmalar daha sonra bütün Batı siyasal düşüncesinin serüveni boyunca da şu ya da bu biçimde tekrarlanmıştır (Bonnard, 2004, s. 40-41; Tannenbaum ve Schultz, 2011, s. 51-52).

Sophokles'in, Antigone tragedyasını belki de Atina'daki Perikles'in yönetimine karşı siyasal bir tepki olarak şehir sahnesine taşıdığı yorumları da yapılmıştır. Atina'da Perikles'in liderliğinin yükselen önemi ile Thebai'deki Creon'un öne çıkması arasında kurulan benzerlikler aracılığıyla aslında Sophokles'in "demokrasinin yükselişine eşlik sayısız toplumsal-siyasal gerilimleri ve sorunları" sahneye taşıyarak tartışılmasını amaçladığı düşünülmektedir (Chou and Bleiker, 2009, s. 670-671).

Kaynakça

- Barbato, M. (2020). *The Ideology of Democratic Athens Institutions, Orators and the Mythical Past*, Edinburgh University Press.
- Barker, D. W. M and Mcllvor. D.W. (2015). "Tragedy and Politics", 1-10, *The Encyclopedia of Political Thought*, First Edition. Edited by Michael T. Gibbons. John Wiley & Sons, Ltd.
- Beer, J. (2004). *Sophocles and The Tragedy of Athenian Democracy*, Praeger Publishers.
- Bonnard, A. (2004). *Antik Yunan Uygarlığı Cilt II: Antigone'den Sokrates'e*, Çev: Kerem Kurtgözü, Evrensel Basın Yayın.
- Bonnard, A. (2006). *İnsan ve Tragedya*, Çev:Yaşar Atan, Evrensel Basım Yayın.
- Castoriadis, C. (1983). "The Greek Polis and The Creation of Democracy", *Graduate Faculty Philosophy Journal*, 9(2), 79-115.
- Çokana, A. (2016). *Sunuş: Sofokles*, v-x, Antiğone, Çev: Ari Çokana, İş Bankası Yayınları.
- Chou, M. ve Bleiker, R.(2009). "The Symbiosis of Democracy and Tragedy: Lost Lessons from Ancient Greece", *Millenium: Journal of International Studies*, 37(3), 659-682.
- Chou, M. (2013). "Democracy and Tragedy", *In Philosophy Now: Amagazine of Ideas: Sayı: 94*,: Reading, Writing, Thinking. 94(2),
- Friedell, E. (1999). *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi: Hıristiyanlık Öncesi Yaşam ve Efsane*, Çev: Necati Aça, Dost Kitabevi.
- Goldhill, S. (2004). *Reading Greek Tragedy*, Cambridge University Press.
- Graham, T.A. (2017). *Playing the Tyrant: The Representation of Tyranny in Fifth-Century Athenian Tragedy*, Dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in the Department of Classical Studies in the Graduate School of Duke University.
- Herreras, E. (2019). "Greek Tragedy: a Metaphor of Public Debate and Democratic Participation", *Recerca, Revista De Pensament* analısı Num.. 24(3), 1-21.
- Kılan-Paksoy, B. (2011). *Tragedya ve Siyaset: Eski Yunan'da Tragedyanın Siyasal Rolü*, Mitos-Boyut Yayınları.
- Kierstead, J. (2017). "Democracy's Humility: A Reading of Sophocles' Antigone" *The Journal for Ancient Greek Political Thought*, 34 (3), 288-305,
- Kuokkanen, S. (2020). "Athenian Ostrakismos and The Hybris of A Would-be Tyrant", *Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 60 (1-2), 53-70.
- Mitchell T. N. (2015). *Democracy's Beginning: The Athenian Story*, Yale University Press.
- Hann, C. (2020). *The Evolution Of Tyrant Tropes In Greek Tragedy*, A Thesis submitted to the Victoria University of Wellington in fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts Victoria University of Wellington.
- Segal, C. (2003). *Introduction*, in *Sophocles: Antigone*, 3-35, Translated by Reginald Gibbons and Charles Segal
- Saxonhouse, A. W. (1988). "The Tyranny Of Reason in The World of The Polis", *American Political Science Review*, 82 (4), 1261-1275.
- Sophocles (2003). *Antigone*, Translated by Reginald Gibbons and Charles Segal, Oxford University Press.
- Sophokles (2016). *Antigone*, Çev: Ari Çokana, İş Bankası Yayınları.
- Şenel, A. (1970). *Eski Yunan'da Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Tannebaum, D. ve Schultz. D. (2011). *Siyasal Düşünceler Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri*, Çev: Ahmet Kemal Bayram, Adres Yayınları.
- Thomson, G. (1990). *Aiskhylos ve Atina: Dramanın Toplumsal Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*. Çev: Mehmet H. Doğan, Payel Yayınevi.
- Vernant, J. P. (2007). *Eski Yunan'da Mit ve Toplum*, Çev: Mehmet Emin Özcan, Alfa-Mitoloji Yayınları.
- Vernant, J. P. (2017). *Yunan Düşüncesinin Kaynakları*, Çev: Hüsen Portakal, Cem Yayınevi.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.